

Integratie en inclusie van mensen met een verstandelijke beperking

Door: Sander Mook

Inleiding

Dit artikel schrijf ik als reactie op een gepubliceerd artikel in de SoziO van april 2009. Het artikel heet “Bruggenbouwer” en haalt begrippen aan als “inclusie” en “integratie”. Vera van Hove stelt dat het hele mooie begrippen zijn maar dat deze in de praktijk nog helemaal niet zo vanzelfsprekend zijn. Er komt veel bij kijken om dergelijke begrippen een inhoud te geven en daar vervolgens een uitvoering aan te geven. Volgens van Hove zijn hiervoor nieuwe competenties vereist bij de begeleiders van de cliënten zodat hij/zij daadwerkelijk als bruggenbouwer zou kunnen fungeren. In haar artikel geeft van Hove hier een aantal suggesties voor. Maar waar komen die ideeën concreet op neer? En sluiten die aan bij de manier waarop er vandaag de dag gewerkt wordt in de praktijk? Of roept het “bruggen slaan” juist alleen maar vragen en dilemma’s op? Misschien zelfs weerstand?

Het zijn vragen die ik mijzelf gesteld heb tijdens het lezen van het artikel. Daarmee plaats ik het artikel in een kritisch daglicht. Is de visie van van Hove slechts een ideaalplaatje? En wat zou er voor nodig zijn om een uitvoering te kunnen geven aan begrippen als “inclusie” en “integratie”.

Integratie en Inclusie.

Het zijn twee mooie begrippen die, in de context van de gehandicaptenzorg, in de praktijk zouden moeten kunnen leiden tot een volwaardig burgerschap van de mens met zijn beperking. Maar wat is nu eigenlijk integratie? Wat is nu eigenlijk inclusie¹?

De gedachtegang achter het woord integratie, is dat er vanuit gegaan wordt dat mensen met een beperking zich aanpassen aan de maatschappij en de heersende normen in acht nemen. Naar mijn idee betekent dit dat die maatschappij dan wel randvoorwaarden moet bieden zodat mensen met een beperking *kunnen* integreren, als zij daar voor kiezen. Voor het scheppen van de randvoorwaarden kom ik op het begrip “inclusie”. Inclusie betekent letterlijk “ingesloten worden” en suggereert dat het vanzelfsprekend zou moeten zijn dat mensen met een beperking er gewoon bijhoren. En dat mensen met een beperking op alle mogelijke gebieden

¹ <http://www.gripvzw.be/leerkrachten/inclusie.asp>

(onderwijs, werken, wonen, vrije tijd, ...) zouden moeten kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven als een volwaardig burger. Maar is dat in de praktijk zo? Laten we de begrippen eens koppelen aan de praktijk. En laten we daarbij niet alleen kijken naar de samenleving zelf maar ook naar wat deze begrippen doen op de werkvloer, voor de begeleiders van mensen met een beperking.

Hoe zit dat op de werkvloer?

Zoals ik al eerder heb aangegeven, integratie en inclusie zijn mooie begrippen. Maar wat is er voor nodig om een invulling te kunnen geven aan deze begrippen en er vervolgens een uitvoering aan te kunnen geven? En welke rol speelt de professional daar in?

In haar artikel stelt van Hove dat er al een verschuiving aan het plaatsvinden is op de werkvloer. Zo is de laatste jaren steeds meer de kwaliteit van leven van mensen met een beperking centraal komen te staan. Volgens Schalock² zijn er acht kerndimensies die bepalend zijn voor de kwaliteit van leven, namelijk het fysiek welbevinden, materieel welbevinden, emotioneel welbevinden, persoonlijke ontwikkeling, inter-persoonlijke relaties, inclusie, rechten en zelfbepaling. En vooral die laatste vier dimensies zijn steeds meer in het licht komen te staan.

Dat betekent dat de cliënt veel meer in te brengen heeft en zelf kan bepalen wat hij wil en hoe hij het wil. Voor de begeleider houdt dat in dat zijn uitgangspunt verlegt moet worden naar de cliënt, in plaats van de voorziening. En dat niet meer zozeer het aanbod centraal zal staan maar de vraag van de cliënt. Een verschuiving van voorzieningsgerichte³ naar vraaggestuurde begeleiding⁴. Ik noem hier bewust het begrip vraaggestuurd in plaats van vraaggericht. Vraaggestuurd suggereert in dit geval dat er een antwoord gevonden moet worden op de vraag van de cliënt. En niet dat er, zoals bij het vraaggericht werken, gekeken wordt hoe het aanbod afgestemd kan worden op de vraag.

Maar wat vraagt dit alles van de begeleider in de praktijk? Van Hove is erg duidelijk in haar verwachtingen ten aanzien van de begeleider, die veel in huis moet hebben. Of in ieder geval gemotiveerd moet zijn om te blijven leren en kritisch moet kunnen zijn ten aanzien van zijn eigen handelen. Het leren loslaten van een aantal “beperkingen” voor de cliënt, zoals regels, afspraken en de goedbedoelde bemoeizorg naar de cliënt. Dat is misschien nog wel het meest moeilijk van allemaal. Vaak is dit immers de basis van de zorg die geboden wordt, waar de cliënt zijn veiligheid, duidelijkheid en structuur uit haalt. Het zal van de begeleider een andere

² *SoziO* nummer 87, april 2009, bladzijde 32 (uit: van Hove, 2007)

³ *Mensen met een handicap en hun omgeving*, H. Krober en H. van Dongen, uitgeverij Nelissen/Soest, 4^e druk, 2006, hoofdstuk 4

⁴ *Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking*, L. Nijgh en A. Bogerd, uitgeverij Nelissen/Soest, 1^e druk, 2007, hoofdstuk 3

manier van denken vergen, improvisatievermogen en een flinke portie communicatieve vaardigheden.

Daarnaast pleit van Hove ook voor het inzetten van het netwerk, ten behoeve van de cliënt. Dat netwerk moet onderhouden worden, vanuit de cliënt en de begeleider. Dat vraagt van de begeleider dat hij kennis heeft over gezinssystemen, rolverdelingen en verwachtingspatronen. Daarnaast zal een begeleider ook kennis moeten hebben over diversiteit met betrekking tot de cliënt omdat onze samenleving pluriform is. Maar niet binnen elke cultuur of gezin wordt een beperking zomaar geaccepteerd. En is er “slechts” sprake van een beperking of komt daar ook nog specifieke gedragsproblematiek om de hoek kijken? Het vraagt van de begeleider dat hij specifieke kennis heeft over de doelgroep en die kennis kan vertalen naar het netwerk van de cliënt en de samenleving. Dat is nogal wat!

Dilemma.

Een praktijkgegeven is, in Nederland, dat een begeleider minimaal een SPW-4 diploma nodig heeft om de functie te kunnen vervullen. De stof van een SPW-opleiding voorziet minimaal in kennis over gezinssystematiek, diversiteit, methodische communicatieve vaardigheden, kennis over het verloop van de ontwikkeling van de mens, levensfasen, etcetera. Zouden instellingen daarmee te hoge eisen stellen aan onvoldoende geschoold personeel? Of zou de opleiding beter kunnen aansluiten op de praktijk door bovenstaande onderwerpen meer te verdiepen? Als er sprake is van een gebrek aan kennis, kan een begeleider dan voldoende aansluiten bij de cliënt en bieden wat die nodig heeft? Een dilemma.

De oplossing op het bovenstaande dilemma zou simpel kunnen zijn: het binnenhalen van hoogopgeleid personeel. Het liefst met ervaring en specifieke kennis van de doelgroep. Het struikelblok in mijn praktijk is dat dit personeel erg moeilijk te vinden is, een groot gemis! Door natuurlijk verloop van personeel wordt er soms zelfs uitgeweken naar begeleiders zonder diploma's. Zij hebben vaak slechts een beperkte kennis van de vaardigheden die in de praktijk zo belangrijk en nodig zijn in de uitvoering van het werk. Een andere mogelijke oplossing zou participatie van het onderwijs kunnen zijn. Verdieping van kennis over de doelgroep, bijvoorbeeld, door het invoeren van modules binnen een specialisatieprogramma. Een dilemma.

Hoewel een netwerk als een zeer grote ondersteunende factor gezien kan worden, zijn er in het artikel van van Hove een aantal beperkende factoren die niet genoemd worden. Ouders zijn ervaringsdeskundigen en kunnen een grote bijdrage leveren waar het gaat om de uitvoering van de zorg voor hun kind! Maar wat nu als er bij de ouders zelf sprake is van een beperking? Of als de ouders zwaar overbelast zijn als gevolg van de langdurige zorg die zij aan hun kind hebben verleend? Wat te doen binnen een, bijvoorbeeld, Turks gezin waar een kind met een beperking vaak gezien wordt als een straf van God? Schaamte speelt een grote rol binnen het gezin. Laat staan binnen het netwerk.

Er wordt dan een extra beroep gedaan op de kennis en vaardigheden van de begeleider om de situatie in te schatten en alsnog op zoek te gaan naar mogelijkheden. Of te constateren dat het netwerk niet sterk genoeg is om een uitvoering te geven aan, bijvoorbeeld, een methode als een Eigen Kracht Conferentie⁵. Een dilemma.

Gelukkig kunnen we wel constateren dat er, over het algemeen genomen, een verschuiving aan het plaatsvinden is waardoor de verantwoordelijkheid voor de zorg van de cliënt steeds meer bij de cliënt zelf en diens netwerk komt te liggen, indien mogelijk en indien gewenst. Met als mogelijk gevolg dat het een toevoeging kan zijn aan de levenskwaliteit van de cliënt. Met een goed netwerk zal het risico op vereenzaming/isolatie van de cliënt aanzienlijk beperkt worden, het opdoen van positieve ervaringen groeien waardoor het zelfvertrouwen en zelfbeeld van de cliënt versterkt kan worden. Immers, iedereen wil het graag allemaal “zelf doen” en “zelf kunnen”. Ook mensen met een beperking. En dat gegeven zou geen aanleiding mogen zijn voor eindeloos politiek gedebateer over geldkwesties. Het zou de keuze van de cliënt moeten zijn of hij op een instellingsterrein wil wonen, omdat dit veiliger voelt en meer mogelijkheden biedt, of om te participeren vanuit zijn eigen appartementje.

Dit allemaal geanalyseerd en gezegd hebbende, kan tot de conclusie gekomen worden dat er nogal wat gevraagd wordt van een begeleider om zijn cliënt goed te kunnen begeleiden. Daarbij komen een aantal duidelijke dilemma's naar voren. Daar zal ik later op terugkomen.

Maar hoe zit het in de maatschappij? Welke randvoorwaarden schept de maatschappij voor de begeleider om zijn werk te kunnen doen en toe te werken naar integratie? En welke randvoorwaarden schept de maatschappij voor de cliënt, waardoor “inclusie” straks niet meer alleen een begrip is maar een gegeven?

De samenleving in de praktijk.

Mensen met een beperking zijn door de eeuwen heen op verschillende manieren bekeken en benaderd. Ze werden gedood, gefolterd, te vondeling gelegd of opgesloten in speciale instellingen. In sommige culturen werden mensen met een beperking juist weer gezien als een geschenk van God of als iemand met bijzondere gaven. Dan heeft er in de loop der tijd, gelukkig, een flinke verschuiving plaatsgevonden in de manier waarop wij tegen mensen met een beperking aankijken, in positieve zin. Maar we zijn er nog niet!

Ik stel de vraag of de mens met een beperking wel zo maatschappelijk geaccepteerd is of dat er eerder sprake is van een soort gedoogbeleid. Ik stel de vraag met opzet scherp, om te bewerkstelligen dat de lezers van dit artikel kritisch naar zichzelf kijken, zich bewust worden van de motieven waaruit zij handelen. Ik leg de lezer hierbij de volgende situaties voor, met de vraag om eens na te denken wat jij zelf vindt.

⁵ <http://www.eigen-kracht.nl/>

De mens en zijn beperking moet in de wijk gaan wonen en er daardoor meer bij gaan horen, integreren! Een goed bedoelde gedachte. Maar wordt er met deze de-institutionaliseringstendens voldoende rekening gehouden met de wens of wil van de cliënt? Wil de cliënt wel in een wijk wonen, in de steeds individualistischer wordende maatschappij? Of raakt de cliënt daarmee juist zijn veilige omgeving kwijt, waarin hij zo goed functioneerde, vrienden en bekenden om zich heen had en het idee dat hij iets kon bijdragen aan zijn eigen zelfbeeld en de maatschappij? Dat iemand in een zwembad wordt neergezet wil nog niet zeggen dat iemand ook wil zwemmen. Laat staan *kan* zwemmen. Zwemmen moet je leren. Het leggen van contacten en die onderhouden ook. Dat geldt voor iedereen! Wat vindt U?

Het is belangrijk om de cliënt vooral *in* de maatschappij te laten werken. Een goed streven en een stap in de juiste richting, naar mijn idee. Zolang dit aansluit bij de wens van de cliënt. Maar verandert het iets aan de denkwijze of zienswijze van de directie van een bedrijf, die aangeeft dat het in dienst nemen van iemand met een beperking een slecht imago oplevert? Hoe volwaardig is het werken in de maatschappij als er geen “echt” salaris tegenover staat? Ondersteuning in de vorm van jobcoaches vind ik zelf een goed initiatief. Het verandert echter nog steeds niets aan de zienswijze van mensen met een imagoprobleem. Wat vindt U?

We mogen gerust constateren dat onze samenleving steeds meer gericht is op het individu en dat er steeds minder sprake lijkt te zijn van solidariteit en sociale controle. En angst. Angst voor het onbekende. Angst uit onwetendheid. Is iemand met het syndroom van Down nu werkelijk zo eng? Of zijn we bang voor de spontaniteit, het “onbeperkte”, misschien soms wat excentrieke, bij deze mensen? Misschien is het angst voor de gevoelens die iemand in ons zou kunnen losmaken?

De gemiddelde burger zal waarschijnlijk aangeven geen “probleem” te hebben met iemand waarbij sprake is van een beperking. Zolang het maar niet de buurman of buurvrouw is die af en toe overlast veroorzaakt, moeilijke vragen stelt of er gek/eng uit ziet. Of dat het iemand is in een rolstoel, anders wordt die bioscoop toch wel erg lastig... Even helpen? Euh....

Dilemma's en mogelijkheden

In de voorgaande stukken tekst zijn heel wat dilemma's naar voren gekomen. En begrijp me niet verkeerd, in de afgelopen jaren hebben er veel veranderingen plaatsgevonden die ten goede zijn gekomen aan de cliënten met een beperking. Gelukkig maar! Dat wil niet zeggen dat we er nu zijn. Naar mijn idee gaan we een heel eind de goede kant op. Ik denk ook dat het kan altijd beter kan. Maar hoe?

Hoe zou er op een meer efficiënte manier gebruik van het netwerk van een cliënt gemaakt kunnen worden? Misschien door niet alleen aandacht te hebben voor het netwerk vanuit het perspectief van de cliënt, maar ook vanuit het netwerk zelf. Ik gaf als voorbeeld al de zwaar

overbelaste ouders. Wat hebben zij nodig om er weer bovenop te komen? En zijn zij vervolgens bij machte om hun kind te ondersteunen? Willen zij dat überhaupt wel? Willen? Ja. Soms blijkt dat ouders geen contact meer willen met hun kind uit schaamte, uit angst voor reacties vanuit het eigen netwerk, uit angst om te falen of onwetendheid. En wie geeft hen eventueel aanknopingspunten of handvaten om verder te komen in de ondersteuning van hun kind? Zij zijn tenslotte het middel. Kan een begeleider al die taken op zich nemen? Of zijn we aangewezen op een goede casemanager?

Naar mijn idee is het leveren van een bijdrage in de maatschappelijke visie ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking, mogelijk door begeleiders de beschikbare expertise te laten delen met mensen in een buurt waar cliënten wonen. Bijvoorbeeld met behulp van doelgerichte buurtactiviteiten waarin ieder zijn eigen ding naar eigen kunnen doet en mensen met elkaar in contact gebracht worden, zodat iedereen met elkaar in gesprek kan komen. Die aanzet kan gegeven worden door buurtbewoners zelf of de ervaringsdeskundigen en goed opgeleide professionals uit het vak. Hierin kan de begeleider fungeren als een pionier in de samenleving en de mensen nog wijzer maken dan ze al zijn. Als uitgangspunt in de interventies van de professionals kunnen daarbij de mogelijkheden van een persoon met een beperking genomen worden, in plaats van andersom.

Misschien dat het voor bedrijven dan ook aantrekkelijker wordt om mensen met een beperking aan te nemen. Het is geen groep die alleen maar hulpbehoevend is, maar juist zelf wil doen en, nog belangrijker, ook zelf *kan*! Al is het soms misschien met een klein beetje hulp of geduld... En als er dan toch een nieuwe bioscoop wordt gebouwd, lijkt het mij een kleine moeite om een lift aan te leggen. Of een schuine oplopende rand bij de entree, zodat ook iemand met een rolstoel naar binnen komt. Kleine moeite, groot verschil!

Er zijn al vele initiatieven genomen om de integratie en inclusie van mensen met een beperking in de samenleving te stimuleren. Dat betekent dat er wordt nagedacht, en gekeken hoe het anders kan. Uiteindelijk zullen het de mensen zelf zijn die de brug zullen gaan slaan. Beperkt of niet.

Laten we ophouden met integreren en beginnen met samenleven. (Loesje, 2006).

Over de auteur

Sander Mook volgt de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening (MWD) aan de Hogeschool van Amsterdam. Ik zit nu in mijn laatste jaar en heb zojuist de minor "mensen met een verstandelijke beperking" afgesloten. In het kader van deze minor heb ik een artikel geschreven over de begrippen integratie en inclusie, als reactie op het gepubliceerde artikel van Vera van Hove (SoziO, april 2009).

Bronnen.

SoziO nummer 87, april 2009, bladzijde 32 (uit: van Hove, 2007)

Mensen met een handicap en hun omgeving, H. Krober en H. van Dongen, uitgeverij Nelissen/Soest, 4^e druk, 2006

Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking, L. Nijgh en A. Bogerd, uitgeverij Nelissen/Soest, 1^e druk, 2007

<http://www.eigen-kracht.nl/>

<http://www.gripvzw.be/leerkrachten/inclusie.asp>

http://www.inclusievesamenleving.nl/thema/robert_bloemendaal.jpg

